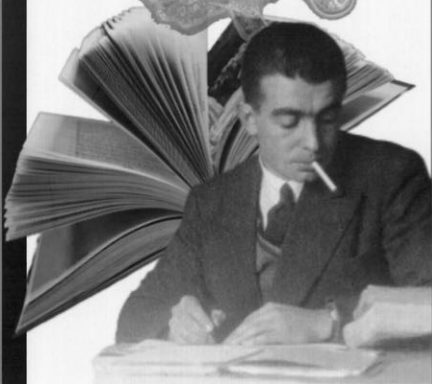

Georges Canguilhem a myšlení živého

GEORGES CANGUILHEM A MYŠLENÍ ŽIVÉHO

Jan Lockenbauer, Šimon Grimmich,
Lucie Šarkadyová (eds.)

Tato publikace vznikla v rámci programu Progres Q14
Krise racionality a moderní myšlení,
řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy

Za pomoc se vznikem sborníku děkujeme také
Martinu Halounovi.

Recenzovali:
doc. Josef Fulka, Ph.D.

© Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020
© Autoři, 2020
Translation © Jan Lockenbauer, Šimon Grimmich, Lucie Šarkadyová, 2020

ISBN 978-80-7465-417-6

OBSAH

Předmluva	11
Bachelard, Canguilhem a Prometeov komplex Anton Vydra	19
„Běžné pojetí“ zdraví: Canguilhem a Nietzsche o zdraví Lucie Šarkadyová	33
Canguilhem a Goldstein: základy filosofie života v <i>Normálním a patologickém</i> Jan Lockenbauer	45
Zrození subjektivity v nitru života Ondřej Švec	73
Biolog k Poznávání života Anton Markoš	97
Georges Canguilhem a otázka vitální „subjektivity“ Ciprian Jeler	123
Smysl subjektivity lékařských norem: základní prvky Canguilhemova pojetí difference Arnaud François	145
Georges Canguilhem: vědění mezi vědou a moudrostí Miroslav Petříček	153

Jan Šebestík tematizuje ve svém článku „Georges Canguilhem: dynamická polarita života“ pojmy života, normy a normativity, jakož i otázku vztahu zdraví a nemoci. Vedle toho poukazuje rovněž na důvody, které vedou Canguilhema k myšlence, že medicína je spíše uměním života nežli přísnou vědou. Jan Šebestík umožňuje čtenáři jako Canguilhemův přímý žák a asistent nahlédnout i do jeho přednášek.

Druhý tematický okruh uzavírá Frédéric Worms se svým příspěvkem „Za kritický vitalismus“, který rozvíjí na základě Canguilhemových analýz osobité pojetí vitalismu. Worms nejprve poukazuje na skutečnost, že je třeba v návaznosti na Canguilhema odmítnout substanciálně pojímaný vitalismus, podle něž život představuje jasně uchopitelný princip. Na tomto základě vypracovává z několika perspektiv nové pojetí vitalismu, které nechápe život jako jednu provždy danou podstatu, ale jako soubor nejrůznějších napětí, vztahů a proměn.

BACHELARD, CANGUILHEM A PROMETEOV KOMPLEX

Anton Vydra

Myslenie Georgesa Canguilhema ovplyvnili najmä štyri postavy západného myslenia: Auguste Comte, Charles Darwin, Claude Bernard a Gaston Bachelard. Zatiaľ čo prví traja boli preňho výlučne historickými osobnosťami, s ktorými sa zoznamoval len čítaním ich textov, Gaston Bachelard bol jeho priamy predchodca, mentor a v mnohom aj inšpirátor. Sám Canguilhem však priznáva, že najprv sa aj k jeho uvažovaniu dostával len cez knihy, keďže nemal príležitosť navštevovať jeho kurzy.¹

V tomto texte sa zameriam na to, aký vplyv zanechal Gaston Bachelard na Canguilhemovom myslení a v čom sa zas dokázal žiak odpútať od svojho učiteľa a uberať sa vlastnými cestami. Zároveň sa dotknem témy vedeckého následníctva či intelektuálnej genealógie, ktorá oboch filozofov do veľkej miery zamestnávala a neskôr sa stala predmetom záujmu napríklad Michela Foucaulta pri skúmaní filiácií, príbuzných línií myslenia, ktoré sledujú podobné postupy

¹ Canguilhem, G.: *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Paris: Vrin 2009, s. 9.

a takmer tie isté ciele.² Z začať však treba Bachelardom a jeho psychologicko-epistemologickým pojmom Prometeovho komplexu.

Oidipov komplex intelektuálneho života

Gaston Bachelard rád preberal niektoré pojmy zo psychoanalýzy (ale aj z iných vedeckých oblastí), ktorá sa v jeho časoch tešila veľkej popularite, no upravený ich po svojom a vnášal do nich významy, ktoré v nich pôvodne neboli zamýšľané alebo ktoré psychoanalytikov až tak nezaujímali. Psychoanalýzu napríklad využíval ako nástroj na pomenovanie javov, ktoré sa týkali vedeckého života a mentality vedcov. Predstavovalo to takpovediac ústrednú tému jeho filozofie vedy (ktorú nazýval epistemológiou) a jeho niekedy až špekulatívnych úvah o tom, čo vôbec znamená byť vedcom.

Vo vede často prevláda presvedčenie, že vedci by sa nemali znižovať k populárnemu a – *horribile dictu* – poetickému písaniu, a v tomto zmysle môžu Bachelardove poetické a metafyzické texty vyznievať neprimerane i nedomoderné. Pravdou však je, že sa v nich pokúšal rozprávať na akýsi „mäkký spôsob“ svoje uvažovanie o tvrdej vede. Tak to bolo aj v prípade *Psychoanalýzy ohňa* z roku 1938, v ktorej oheň nie je ani tak ústrednou témou, ako skôr ohnivým pojmom či kľúčom, ktorým si Bachelard odomyká iné témy, ktoré sa mu zdajú byť dôležitejšie. Cez nevedecký pojem ohňa ich dokáže opísať zľahka a text sa vďaka nemu stáva prístupnejší aj nefilozofom a laikom.

Poetické a metafyzické knihy tvorili u Bachelarda čas prestávky, oddychu, odpočinku od vedeckej práce, respektíve od písania exakt-

nejších textov z filozofie vedy. Ak sa dalo, striedal tieto dva žánre písania pravidelne a považoval to za spôsob, ako si môže vedec udržať kontakt s bežným myslením a neustrnúť v bubline (ako sa dnes hovorí) čisto scientistického diskurzu.

Opakovaný termín, ktorý *Psychoanalýza ohňa* najviac dominuje, však v skutočnosti nie je oheň, ale *komplex*. Pod týmto výrazom má Bachelard na mysli určité neuvedomované pole, paradigmu (nie kuhnovskú, voči ktorej mal Bachelard a neskôr aj Canguilhem zásadné výhrady), neartikulovaný diskurz, v ktorom sa odohráva myslenie a ktorý nie je vôbec ľahké prekonať, dokonca ani ho postrehnúť. Komplex je axiologická paradigma. Je to hodnotové zázemie, ktoré určuje správanie a prístup vedca. Znamená to v určitom zmysle metafyzické pole vedcovho myslenia a ako také je jeho súčasťou a zároveň brzdou. Komplexy vedcovi vnucujú iba aplikovanie určitých zavedených pravidiel, ktoré prevzal od iných, ale zabráňujú mu – a to bez jeho vedomia – také pravidlá slobodne utvárať. Bolo by však chybou vnímať tieto komplexy ako ideológie, ktoré sa neskôr pokúsi detegovať vo vedách Canguilhem, keď ukáže, aké miesto v nich majú a môžu zohrať (a neraz aj pozitívne).

Prvá kapitola *Psychoanalýzy ohňa* hovorí o komplexe, ktorý je pre vedcov obzvlášť typický. Bachelard ho nazval Prometeovým komplexom a súvisí s prehnanou úctou voči tomu, čo je zakázané, čo je tabu: „Ak dieťa priblíži ruku k ohňu, otec ho udrie paličkou po prstoch.“³ Zákaz dotýkať sa ohňa opisuje Bachelard ako jeden z prvých vo vývine dieťaťa a tento zákaz sa postupne v osobnostnom vývine spiritualizuje a generalizuje, rovnako ako aj udretie paličkou po prstoch, z ktorého sa stáva hnevivo zdvihnutý ukazovák: Tohto sa nedotýkaj! Na túto pôdu výskumu nevstupuj! Do tejto oblasti vedu nepleť!

² Tejto téme som sa zvlášť venoval v texte „Georges Canguilhem a vedecké ideológie“. In: Canguilhem, G.: *Ideológia a racionalita v dejinách vied o živote*. Trnava: Filozofická fakulta TU 2015, najmä s. 163–167.

³ Bachelard, G.: *Psychoanalýza ohňa*. Bratislava: Smena 1970, s. 19.

Ak chce dieťa oheň predsa len spoznať, neostáva mu iné než šikovná *neposlušnosť*; chce mať totiž kontakt s ohňom rovnako ako otec, dokonca viac než on. A preto hľadá príležitosť, ako ukradnúť zápalky a rozložiť oheň. V tom sa podľa Bachelarda zračí „vôľa po intelektuálnosti“, takže Prometeov komplex bude označovať sklon „vedieť toľko, ako vedeli naši otcovia, a viac než oni; toľko ako naši učitelia, a aj viac než naši učitelia“.⁴ Samozrejme, byť odborníkom na tento „oheň“ sa dá len tým, že s ním budeme čo najviac prichádzať do styku, len vtedy, keď sa popálime, keď ním niečo zničíme alebo keď ním zmeníme tvar inej veci alebo fenoménu. Postaviť sa na odpor svojim otcom a učiteľom práve preto, lebo sme ich tak veľmi obdivovali a mali pred nimi rešpekt – to je Prometeov komplex, ktorý Bachelard nazýva aj Oidipovým komplexom intelektuálneho života.⁵

To, čo je v *Psychoanalýze ohňa* opísané naratívne, si nájde filozoficky teoretickejšie rozvinutie o dva roky neskôr. V roku 1940 – v čase, keď zaujme pozíciu riaditeľa Ústavu pre dejiny a filozofiu vedy na parížskej Sorbonne – totiž Bachelard publikuje *Filozofiu Nie!*, čo predstavuje jeden z jeho najdôležitejších textov z filozofie vedeckého myslenia. Kniha sa zaoberá rozlúčkou novej vedy so starými koncepciami. Niektoré pasáže nás vrátia k *Novému duchu vedy* z roku 1934 alebo k *Formovaniu vedeckého ducha*, vydanému podobne ako *Psychoanalýza ohňa* v roku 1938, no v princípe ide o nové premyslenie vzťahu vedca k tomu, na čom vyrástol. Miesta, na ktoré mu minulé veda zakazovala vstupovať, ho aj naďalej lákajú a chce o nich vedieť viac než jeho učiteľ. Kto niečo zakazuje, pozná účinky zakázaného. Kto napriek tomu po zakázanom siaha, ten si verí, že sa neblahým účinkom vyhne. V tom vidí Bachelard odvahu a spomínanú šikovnú

⁴ Tamže, s. 21.

⁵ J. F. Perraudin používa Prometeov komplex na samotného Bachelarda, ktorý sa usiloval prekonať Bergsona. Perraudin, J. F.: A non-Bergsonian Bachelard. In: *Continental Philosophy Review*, roč. 41, 2008, č. 4, s. 478.

neposlušnosť, takú typickú pre moderného, progresívneho, ničím nespútaného vedca, ktorý neváha búrať vedecké tabu, zhadzovať posvätné božstvá minulej vedy či jednoducho ako Prometheus zmocniť sa toľko zakazovaného ohňa a využiť ho po svojom, na svoje ciele, pre dobro iných. Ponechajme bokom mytologický hnev bohov a Prometeovo prikovanie ku skale, ktoré mu má znemožniť jeho ďalšie pôsobenie. Tento obraz by bol síce v mnohom vypovedajúci aj dnes, no teraz to nie je témou nášho príspevku.

Bachelardovo nekompromisné Nie! minulej vede však nie je opovrhliwym zvrhnutím minulosti vedeckého myslenia. Skôr je to postoj, ktorý by sa dal opísať takto: Veda si nevystačí iba s tým, že bude opakovať to, čo sa už zistilo – chce vedieť viac. Bachelard chce pridať k starému poznaniu niečo, čoho sa v minulosti vedci desili chopiť, do čoho nechceli vstupovať. Progresívny vedec tento strach ani prehnanú úctu nepocituje, je v tomto zmysle bez-božný, neberie ohľad na neprebádané, posvätné pôdy, na *terrae incognitae* minulej vedy. Jeho cieľom nie je iba to, aby poznatky, ktoré kedysi prijal, opäť neporušené odovzdal mladšej generácii. Vedec nie je poštar. Chce k preskúmanej téme pridať čosi navyše, vypracovať materiál, ktorý dostal do rúk, odovzdať ho preformovaný, s príspevkom, ktorý ho saturuje. Toto je lekcia, ktorú dostal od Bachelarda Canguilhem. Čo potom znamená prekročiť slová vlastného učiteľa a chcieť vedieť a napokon sa aj dozvedieť viac než on? Pozrime sa najprv na Canguilhemov vzťah k Bachelardovi.

Vytýčenie úlohy dejín vedy

Najznámejšie Canguilhemove výpovede o jeho vzťahu k Bachelardovi nájdeme v zbierke jeho textov *Štúdie o dejinách a filozofii vied*. Sú to tri viac-menej slávnostné texty, ktoré pôsobia ako profil veľkého filozofa vedy. Canguilhem v nich zachytáva to, čo sám pokladal

za podstatné na Bachelardovom myslení. Hoci mal Canguilhem bližšie k scientistickému chápaniu vedy, nebojí sa odkazovať aj na Bachelardove poetické knihy. Uvedomuje si, že k nemu patria ako neoddeliteľná súčasť jeho uvažovania. Nedá sa odlúčiť ich od seba, ako to v minulosti nešťastne spravili prekladatelia Bachelarda v USA, ktorí odignorovali jednu časť jeho textov, vďaka čomu americkí filozofi nevedeli takmer nič o tej druhej. Kuhn sa napríklad o ňom ako o epistemológovi dozvedel len vďaka Koyrému, pričom sa posťažoval na to, že sa s Bachelardovými vedeckými textami dovedy vôbec nestretol.

Canguilhem Bachelarda v mnohom obdivoval, no dokázal si napokon nájsť aj vlastnú pôdu výskumu a oslobodiť sa od prehnanej úcty voči svojmu učiteľovi. A to všetko v duchu Bachelardovho vlastného učenia, ktoré sa pokúsil svojisky rozvinúť.

Jedným z dôležitých momentov, ktoré si od svojho učiteľa osvojil, je to, že čas dejín vedy nemusí byť chronologický, že nemusí plynúť ako bežný čas života. Bachelard viackrát opakoval dvojakoť času ako horizontálneho a vertikálneho. Horizontálnym časom nazýval jednoduché plynutie, následnosť, sukcesivnosť okamihov, kontinuitu, zatiaľ čo pod vertikálnym časom mal na mysli superpozície, vrstvenia časovosti, rôzne toky časov a najmä diskontinuitu. Čo to znamená v dejinách vedy? To, že dejiny vedy sa nikdy nepíšu ako jednoduchý príbeh, v ktorom sa dajú zľahka opísať predchodcovia a nasledovníci. Canguilhem si to uvedomoval, a preto rozumel Bachelardovmu trochu ťažkopádneju metafyzickému výkladu časovosti. Vedecký objav neprichádza zákonite ako výsledok sukcesívneho úsilia. Stane sa, že v minulosti mohol mať niekto správnu intuíciu (napríklad Thomas Willis oproti Descartovi, pokiaľ ide o nervové obvody), no veda ešte nebola pripravená prekonať prekážky, ktoré by pomohli objav potvrdiť. To sa dalo zrealizovať až neskôr a veľakrát práve vďaka *šikovnej neposlušnosti* voči priamym predchodcom.

Práve v tomto oceňuje Canguilhem Bachelardov pojem epistemologickej prekážky; pojem, ktorý uňho pokladá za kľúčový. Problém

totiž pre Bachelarda nie je v ťažkosti poznávaného sveta, ale v samom vedomí vedca. Epistemologická prekážka môže byť napríklad presvedčenie, že naši najrenomovanejší učitelia sa nemýlia, pretože sme k nim vždy vzhliadali ako k božstvám intelektuálnej prezieravosti. Aristoteles povedal veľa rozumných výpovedí, no takisto množstvo vedeckých nezmyslov: napríklad že mozog funguje ako ochladzovač krvi. Tento názor (podobne ako iné) sa odovzdával mladším ako nespochybniteľný, lebo ho vyslovil Aristoteles. Ustrnuté, zakonzervované myslenie sa nepohne z miesta, vedec musí najskôr preskúmať svoje hodnotové zázemie, a až to mu môže pomôcť napredovať.

Bachelard nechcel preberať poznatky bez rektifikácie. To je v konečnom dôsledku aj princíp superponovaného času. Tradičné dejiny by brali dosiahnuté poznatky z minulosti za fakty, ktoré sa prikladajú jeden k druhému vo vzájomnej juxtapozícii a utvárajú tak krok za krokom korpus poznania. Veda v takom chápaní robustnie. Práca epistemológa, filozofa vedy sa však ubera iným smerom: jednotlivé poznatky stále znova premýšľa, vylepšuje, formalizuje. Dôraz sa kladie na detailnejšie preskúmanie vedeckého fenoménu. Dnes by sme to mohli nazvať hyperšpecializácia. V tom spočíva základný rozdiel od minulosti, pretože nová veda poznatky neberie nikdy za hotové, ale vždy za čosi pohyblivé a premenlivé, za operatívne. Preto Canguilhem povie, že „Bachelardova epistemológia je históriou vedy, ktorá je vždy v akte“.⁶ Navyše, každá zmena na úrovni pojmu mení celý predošlý príbeh dejín, respektíve otvára novú, superponovanú líniu vedeckého uvažovania, ktorá už má svoj vlastný kurz. Stará cesta povedie nateraz len do slepej uličky, hoci to nemusí byť zakaždým konečný verdikt.

Ďalším z pojmov, ktoré Canguilhem od Bachelarda preberá, hoci ho hneď vsadzuje do kontextu svojho myšlienkového prostredia ovplyvneného biológiou a medicínou, je pojem dialektiky.

⁶ Canguilhem, G.: *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivants et la vie*. Paris: Vrin 2002, s. 178.

Canguilhem mu rozumie ako pojmu, ktorý patrí do jednej rodiny s biologickým pojmom prispôsobenia sa organizmov ich prostrediu. To robí z dialektiky zároveň normatívny pojem, ktorým sa určité cesty myslenia povoľujú, iné zakazujú. To je slávna dichotómia medzi zakázanými (alchýmia alebo Becherova flogistónová teória) a povolenými cestami vedy (napríklad učenie Josepha Blacka o špeci-
fických teplách, ktoré viedlo k rozvoju termodynamiky).⁷

Toto všetko vnímal Canguilhem ako vytýčenie úlohy, ako Bachelardovu výzvu pre mladšiu generáciu historikov vedy. Tej úlohy sa, žiaľ, ostatní nadišlo vzdali.

Filozofi a veda

Z troch Canguilhemových textov o Bachelardovi má zvláštne miesto esej *Gaston Bachelard a filozofi*. Canguilhem upozorňuje na to, že u Bachelarda boli filozofi vždy veľmi zvláštnou kategóriou či skupinou ľudí, vždy boli trochu karikovaní ako tí, ktorí nedokážu nabehnúť na tempo súčasnej vedy, ale donekonečna sa krútia okolo filozofických vysvetlení vedeckých problémov, ktoré už veda dávno (alebo len celkom nedávno) nadobro opustila.

Filozofi, ktorí nesledujú kurz vedy, ustrnuli v platónskej jaskyni, kde si vystačia s tieňmi, pretože oslepujúce svetlo vonku nie sú schopní zniesť. Zdá sa, akoby táto kritika, ktorá je zároveň sebakritikou do vlastných radov, úplne potápala vlastnú disciplínu. A predsa chcu tak Canguilhem, ako aj Bachelard filozofii pomôcť získať jej stratené renomé. Nie tým, že bude samu seba klásť na úroveň vedy, že bude chcieť splynúť so súčasnou vedou, ale že sa stane jej spoloč-

⁷ Porov. Bachelard, G.: *L'activité rationaliste de la physique contemporaine*. Paris: PUF 1951, s. 23.

ničkou, že bude brať vážne vedecké výsledky, ktoré nebude len opisovať, ale vyvodí z nich niečo filozoficky nové. Je to neľahká úloha, a už vôbec to nie je niečo, čo by dokázalo filozofii len tak vrátiť jej stratenú reputáciu. Najmä preto, lebo filozofi otvorení vedám останú ich výsledkami fascinovaní, fixovaní na ne, čím sa im naspäť zastreie ich vlastná, špecifická úloha.

Práve na toto chcú obaja filozofi svojich kolegov upozorniť. Majú sledovať, že vedci sa nemôžu kvôli zdanlivej metafyzickej konzistentnosti pridržať celý život toho, s čím začínali: musia svoje myslenie pretransformovať, pretvoriť, rekonštruovať podľa toho, ako sa medzičasom vyvinula veda. Toto Bachelard nazýval „aplikovaným racionalizmom“, ktorý charakterizujú prispôsobenia sa situáciám a zmeneným okolnostiam. Preto Canguilhem volá aj po „koordinovaní viacerých filozofií“ v myslení filozofov a vedcov – nesmú podľa neho byť len idealisti, len realisti, len racionalisti, len pozitivistí.⁸ Všestrannosť, multiplicita metód a prístupov im môže pomôcť stať sa modernými filozofmi, otvorenými pre ideu filozofickej komplementarity či syntézy. Bachelard neváhal hovoriť ani o polyfilozofizme.⁹

Dali by sa nájsť ďalšie témy, ktoré by potvrdzovali myšlienkovú blízkosť Gastona Bachelarda a Georgesa Canguilhema. Otázku však treba aj obrátiť: V čom sa Canguilhem od svojho učiteľa líšil? V čom sa ho usiloval predbehnúť?

Vitálne a sociálne

Ak dáme bokom spôsob písania, štýl a to, že ho viac zaujímali vedecké oblasti biológie a medicíny než chémie a fyziky, jedným z podstatných

⁸ Canguilhem, G.: *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences*, c. d., s. 188.

⁹ Bachelard, G.: *La rationalisme appliqué*. Paris: Quadrige/PUF 1986, s. 36.

rozdielov medzi oboma bude *iná filozofická téma*: Bachelard sa zaujímal o pedagogiku vedeckého myslenia, chcel určitým spôsobom filozofov a vedcov formovať. To, kam sa až tak neodvažoval vstupovať, boli spoločenské témy. U Bachelarda nájdeme len málo miest, kde by sa vyjadroval k politickým udalostiam. Vždy uňho cítiť odstup, vyhýbanie sa sociálnej problematike. Canguilhem tento odstup čiastočne preberá, ale napokon ho prekonáva. Uvedomuje si, ako sa ponúka na základe vedeckých výsledkov hovoriť o podobných fenoménach aj v sociálnej oblasti. Snaží sa byť obozretný a zakazuje si extrapoláciu od vitálnych fenoménov k tým sociálnym. Sociálne a antropologické témy sa mu však ponúkajú viac než Bachelardovi, čo je spôsobené aj historickými okolnosťami druhej svetovej vojny a smrťou muža, ktorého si Canguilhem hlboko vážil – matematika Jeana Cavaillès. A vážil si ho najmä pre jeho angažovaný, politický postoj, ktorý vnímal ako dôsledok jeho vedeckého postoja. To považoval za jediný možný prechod od vedy k politike, ak veda nepriamo formuje politické správanie, ak sa prísnosť a konzistentnosť vo vede prejaví aj v prísnosti a konzistentnosti politického pôsobenia. Cavaillès, presvedčený spinozista, nemohol konať inak, než agitovať a napokon aj vziať od rúk zbraň, ak sa bolo treba postaviť proti fašizmu. Pripravoval sa dokonca spáchať atentát na Hitlera.

Tento prenos je teda iný než ten, ktorý mieša vitálne a sociálne fenomény, ktorý od biologického darvinizmu prechádza do sociálneho neodarvinizmu a podobne. Tejto pôde záujmu sa Bachelard úplne vyhýbal, no Canguilhem s ňou bez problémov pracuje a problematizuje ju, a to už od svojich začiatkov, keď ešte písal pre pacifistu Alaina, od ktorého sa neskôr popri Cavaillèsovi odpútal, a túto tému neopustil ani po skončení vojny. Po vojne nebol síce politicky aktívny, no sociálna problematika v jeho textoch zohrávala stále dôležitú rolu.

Ak aj časom zostali výskumy v biológii a medicíne, na ktoré sa odvoláva, práve sociálna tematika ostáva naďalej v platnosti, prinajmenšom ako výzva na premyslenie politického života vo filozofickom zmysle.

Výborným príkladom tohto uvažovania je jeho esej *Problém regulácie v organizme a v spoločnosti*.¹⁰ Canguilhema zaujímalo, či je pripodobňovanie organického poriadku k sociálnemu poriadku *et vice versa* dovolené a platné. Bachelard si takú otázku nekládol. Canguilhem vo svojej eseji začne príkladom prevzatým od Alkmaióna z Krotonu, ktorý nerovnováhu v prírode opísal politickým výrazom „vzbura“ alebo „samovláda“, kde si jedna z protikladných síl uzurpuje právo stať sa dominantnou. A tak podľa neho vzniká choroba – vďaka vzbure a samovláde v organizme. To isté – pripomína Canguilhem – sa dialo u ekonómov 18. a 19. storočia, ktorí zas delbu práce a iné témy interpretovali obrazmi z bunkovej teórie. A naopak, Ernst Haeckel hovoril o štáte či republike buniek. Tieto prechody medzi vitálnym (organickým) a sociálnym (politickým) a ich dejiny Canguilhema vždy zaujímali. Najzávažnejší prechod však v konečnom dôsledku predstavuje otázka sociálnej terapie: vieme liečiť organizmus, ale je otázne, či rozumieme tomu, čo nazývame liečbou spoločenských neduhov a neporiadkov. Ideálom organizmu je zdravý organizmus a liečba je pokus, ako sa k nemu dostať. To, čo je zdravý stav organizmu, vieme. Lenže čo je zdravý stav spoločnosti? Na tom sa nedá ľahko zhodnúť. Sú spoločenské reformy ako lieky, ktoré vracajú spoločnosť do jej „zdravého štádia“? Canguilhem tento presun spochybňuje práve v tom zmysle, že čo jedni pokladajú za liek (reformu), iní považujú za jed pre spoločnosť.

Aj preto navrhuje pokúsiť sa chápať spoločnosť radšej ako mechanizmus, ako stroj, ktorý ľuďom uľahčuje život. Stroje sa zvyknú opotrebovať, a preto sa o ne treba starať a zdokonaľovať ich. Tých, ktorí testujú ich stav, nazýva Canguilhem hrdinami (s odkazom na Bergsona). Pokiaľ spoločnosti-stroje fungujú bez problémov, všetko je v poriadku a hrdinovia nie sú potrební. Keď sa však objavia hrdinovia, povie Canguilhem, je jasné, že so strojom niečo nie je v poriadku.

¹⁰ Canguilhem, G.: *Écrits sur la médecine*. Paris: Seuil 2002, s. 101–125.

Táto oblasť záujmu o analýzu spoločenských, inštitúcií, štátnych orgánov je v Canguilhemovom prípade výrazným posunom oproti záujmom jeho učiteľa. Pre Bachelarda to bola háklivá téma, a preto ju ani nevyhľadával. Všetky jeho úvahy o socialite sa viac-menej týkajú vedeckej obce, extrovertné povahy racionálnej „mentality“ vedcov, ktorých charakterizuje diskurzivita a ktorých odvrátenou no nie nevyhnutne nevlastnou) stranou je samota, intimita a introvertnosť.

Napriek tomu Canguilhema s Bachelardom spájalo skúmanie metafor, ktoré sú hlboko zakorenené v našom myslení a aj preto sú určujúce pri utváraní nášho poznania. Rozdiel medzi nimi bol len v tom, že Bachelarda fascinovalo sledovať, ako sa archaické obrazy menia v metafory a ako sú stále aktívne v našom myslení, zatiaľ čo Canguilhem mal skôr sklon detegovať ich preto, aby ukázal, že nás môžu zvädzať na scestie pri vedeckom skúmaní. Canguilhema až tak nezaujímalí snenia, ktoré chcel Bachelard zušľachťovať. Tam, kde Bachelard hovoril o jungovskej dublete anima-animus, tam stál Canguilhem takmer výlučne na strane pólu animus (vyvažoval to azda len svojimi bonmotmi a etymológiami, čo dodávalo jeho písaniu aj literárnu hodnotu). Nebol by mu celkom blízky napríklad tento Bachelardov výrok: „Imaginácia chce vždy snívať aj chápať, snívať, aby lepšie chápala, chápať, aby lepšie snívala.“¹¹ Tak by to Canguilhem nevidel ani nepovedal, skôr by sa snažil mieru imaginácie čo najviac eliminovať. Vedel, že sa to celkom nedá, no ak už je imaginácia v hre pri utváraní nášho poznania (nevynímajúc z toho ani poznávanie vedeckej povahy), zvykol navrhovať alternatívne riešenia, ktoré by mohli priniesť lepší vhľad alebo naše poznanie rozšíriť o obzory, ktoré nám vďaka zaužívaným metaforám unikali.

¹¹ Bachelard, G.: *La terre et les rêveries du repos. Essai sur les images de l'intimité*. Paris: José Corti 1992, s. 291.

Záver

Na základe Bachelardovho pojmu Prometeovho komplexu sme sa v tomto texte zamerali na vzťah medzi učiteľom a jeho žiakom, na niektoré vplyvy a posuny, ktoré charakterizovali filialitu myslenia Gastona Bachelarda a Georgesa Canguilhema. To, že obaja patria do jednej genealogickej línie dejín epistemológie, je zjavné. To, že Canguilhem prevzal viacero modelov Bachelardovej stratégie robenia filozofie vedy, sa dá takisto ľahko vystopovať. No bolo by neadekvátne povedať, že žiak tu iba rozvíjal učiteľovo myslenie. Bachelard to od nikoho ani nežiadal. Vďaka tomu sa mohol Canguilhem pustiť do oblasti, ktorá bola v tom čase filozoficky len málo prebádaná: do filozofie biológie a medicíny. A dokázal z nej vyťažiť veľa nielen pre dejiny a filozofiu vedy, ale aj pre dejiny a filozofiu sociality a novej antropológie, ktorá sa vymyká bežnému učeniu o človeku a jeho mieste vo svete.¹²

Literatura:

- Bachelard, G.: *L'activité rationaliste de la physique contemporaine*. Paris: PUF 1951.
 Bachelard, G.: *La rationalisme appliqué*. Paris: Quadrige/PUF 1986.
 Bachelard, G.: *La terre et les rêveries du repos. Essai sur les images de l'intimité*. Paris: José Corti 1992.
 Bachelard, G.: *Psychoanalýza ohňa*. Bratislava: Smena 1970.
 Canguilhem, G.: *Écrits sur la médecine*. Paris: Seuil 2002.

¹² Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0682.

Canguilhem, G.: *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivants et la vie*. Paris: Vrin 2002.

Canguilhem, G.: *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Paris: Vrin 2009.

Perraudin, J. F.: A non-Bergsonian Bachelard. In: *Continental Philosophy Review*, roč. 41, 2008, č. 4, s. 463–479.

Vydra, A.: Georges Canguilhem a vedecké ideológie. In: Canguilhem, G.: *Ideológia a racionalita v dejinách vied o živote*. Trnava: Filozofická fakulta TU 2015, s. 158–179.

„BĚŽNÉ POJETÍ“ ZDRAVÍ: CANGUILHEM A NIETZSCHE O ZDRAVÍ

Lucie Šarkadyová

V textu pojednáme o teorii zdraví u Georgese Canguilhema a pokusíme se ukázat vliv Friedricha Nietzscheho na jeho práci a možné paralely v pojetí zdraví u obou autorů, jakými jsou například důraz na individualitu nemocného a překročení pouhých fyziologických a vědeckých symptomů, mluvíme-li o zdraví. Zdraví zároveň, pro oba autory, není pouze okamžikem bez problémů, ale také možností něco vytvářet. To ale neznamená, že by teorie obou autorů byly identické, přestože můžeme v pozdním Canguilhemově díle nalézt zjevnou inspiraci Nietzschem.

Pracovat budeme především se dvěma Canguilhemovými texty a vybranými pasážemi z Nietzscheho díla. První Canguilhemův text, který zde zmíníme, je *Zdraví: běžné pojetí a filosofická otázka* z roku 1989, který vyšel ve výběru přednášek *Spisy o medicíně*. A druhým textem bude kapitola z knihy *Poznání života: Normální a patologické* z roku 1965. Z Nietzscheho prací se budeme zabývat texty z *Radostné vědy* a *Ecce homo*.

Začneme-li textem *Zdraví: běžné pojetí a filosofická otázka*, narazíme v něm na dva body, které jsou stěžejní pro pojem „běžného pojetí“ v Canguilhemově teorii zdraví. Tyto dva body pak budou